

Čovek ima prijatelje i gubi prijatelje, ima neprijatelje i ima ih sve više, ali se veoma retko dešava da čovek u životu naiđe na pravog protivnika. O svakojakim Orestima i Piladima napisano je bezbroj traktata de amicitia, unoseći prijateljstvo iznad ljubavi na oltare društvenih vršina, na vrhuncu hvalospjeva. Slasti i moralna korist od prijateljstva uzdizani su toliko dugo i tako svestrano da se to psihanalitičarima opravdano učinilo sumnjivim. Tamo gde su drevni moralisti videli saradnju u moralnom usavršavanju, oni su otkrili borbu: borbu dvaju egoizma protiv mnogih egoizama, ili zamaskiranu dominaciju jednoga nad drugim, koji se dobrovoljno počinio. Antički dama je dobro znala šta je činila odbacujući izjavu ljubavi i nudeći u zamenu prijateljstvo...

Svi traktati o prijateljstvu podrazumevaju uzajamnu iskrenost poveravanja kao osnovu. Ali samo razumniji shvataju da ne može biti apsolutne otvorenosti. Pre sto četrdeset godina jedan devetnaestogodišnji učen čovek, koji se vezbao u pisanju jambova, najostrotrunije je to iskazao u malom, ali važnom traktatu — pismu prijatelju: „Kod mene se, dragi Jane, iskrenost zasniva na tome da se ne prikrije od prijatelja ništa što bi mu zatajano moglo naškoditi, ili ako se otkrije — pomagati. Čak i ako se prenesemo u zlatni vek, videćemo da se i tamo ponekad javljala potreba da se nešto zakloni ispred očiju, čak i prijateljstva...”

„Zaklanjanje” mnogih misli i mnogih emocija neiskazanih iz obzira — kako reče ovaj začuđujući mladić — prema „tolikim drugim obavezama, a koje su često... isto toliko dragocene kao i prijateljstvo. Veredizam nije preporučljiv čak ni u prijateljstvu. U prijateljstvu, dakle, ne može da se utoli sklonost urođena svakom ljudskom biću (evo sad ojednom uticaja svetanog stila navedenih citata), a kad se ona prigušuje, stvara se neuzdržljiva žudnja da se drugom čoveku kaže sve što se o njemu misli i oseća. Da se ne zataji ništa — bez obzira na posledice. Ta žudnja za otvorenošću koja ne priznaje nikakvu popusnu tarifu u oceni čak i najbližih prijatelja, u dođirivanju najpoverljivijih mesta. Ne obuzdavati ono što se najviše oseća, ne zalagivati svoju skalu vrednosti, izricati sudove koji su najvatrenije svoji — svejedno kako će ih nazvati pristalice „zaklanjanja”.

Ako se to ne može učiniti u zajedničkom životu s prijateljima — gde onda tražiti bližnje kojima bi se o kojima bi se moglo reći sve? Činilo bi se da ako ne prijatelji, ono neprijatelji oslobađaju u nama tu žudnju da bez uzdržavanja budemo ono što jesmo. A bez takve manifestacije apsolutne otvorenosti (svejedno da li izriče „pravde” ili „nepравde” sudove) — ne bi bilo iskren ni prema samom sebi. Politizirajući, diplomatizujući, imajući obzira ili — ovako ili onako — neprestano lažući druge — lažemo na kraju sebe. To dobro znaju svi psihanalitičari i lovci duša: „Ne veruješ? Lupaj se onda u grudi i govori molitvu, i najzad ćeš poverovati!” A šta tek da se kaže ako je u pitanju psihanumetnika koji započinje u trenutku kad se kroz barjere konvencija i konvencionalne probija od samoga sebe... Nije važno zašto se i kako, počevši na taj način, razvija i završava čovek od umetnosti, znači, čovek izmišlja. Na njegovom je početku bilo apsolutna reč, reč govora istine.

S obzirom na tu oslobodnu istinoljubivu reč — neprijatelj — isto tako malo pogodan kao i prijatelj i darove prijateljstva i udarce neprijateljstva treba uzvrćati. Kao što uslovljuje i određuje naše darove, tako i zloćudni neprijatelj uslovljuje naše postupanje. Ni prijateljstvo ni neprijateljstvo ne oslobađaju u potpunosti onog unutrašnjeg istinoljupca koji zahteva reči i postupke saglasne s njegovim pravim razvika. Sigurno i bržljiv prijatelj i ljut neprijatelj probijaju našu aktivnost i delatnost, a nedostatak jednih i drugih slabi i razlenjuje duh. Poslovički uzdah: „Bože, sačuvaj nas od naših prijatelja, a s neprijateljima čemo izći na kraj!” — razjašnjen prema tom ključu postaje više nego šala razotaranog čoveka. Mogao bi se takođe uzeti kao deviza za odbacivanje kao darova tako i udaraca. Jer i slast prijateljske harmonije, ni kad ne ostvarene u potpunosti, i gorčina neprijateljske ostavljaju nezasićenost i talog ozleđa. Treba ih stalno odbijati da bismo se vratili onom našem unutrašnjem istinoljupcu o kome je reč. Ako se u prijateljstvu ne oduzimamo prijatelju tako da bismo osjećali da je naš dar zavan onome čime je on obdario nas, prijateljstvo će biti praćeno neodređenom uvredom. A kada u tom pogledu možemo biti potpuno sigurni? Osećanje zahvalnosti, kao i miostit-

nja, moralno je dvosmisleno: zahvalnost podsvesno prati uvreda prema dobročinitelju zato što treba da budemo puni dobromamernih osećanja prema njemu, a sažaljenje prati uvreda prema sebi zato što ukazujući sažaljenje dajemo milostinju, a milostinja ponižava kako onoga što pruža ruku, tako i onoga koji milostinju daje.

Kakva, dakle, spona među ljudima vezuje ljude i istovremeno ih medusobno oslobađa, tako da mogu da razviju, neograničeni bilo kakvim obzirima, najveću duhovnu aktivnost?

Ni prijatelj ni neprijatelj ne pokreću u nama ono što je suština naše ličnosti, ni neprijatelj ni prijatelj ne doprinose u tolikom stepenu onome „upoznavanju samoga sebe” kojemu je cilj svake moralne filozofije, je je cilj svake moralne filozofije,

telju. Protivniku se treba suprotstaviti najboljim celim sobom, i čineći tako, približujemo se onoj granici gde nam vlastite ideje više nisu dovoljne i moramo da tražimo nove. Takve koje bi se uspešnije suprotstavile Protivniku.

Volimo u drugima da nalazimo potvrdu samih sebe. Ali to je samo dokaz naše duhovne lenosti. „Le moi est haïssable” — rekao je filozof (istina, u drugoj intenciji). Samo one misli koje brutalno udaraju u nas, tuđe misli koje se ne priljubljuju meko uz naše sklonosti, dostojne su pažnje. I samo one obogaćuju.

Karol Ižikovski je celog veka tražio takvog protivnika. I stalno se varao, jer ga nijedan nije bio dostojan, ni Feidman, ni St. I. Vitkjevič, ni futuristi, ni Boj — sem možda je-

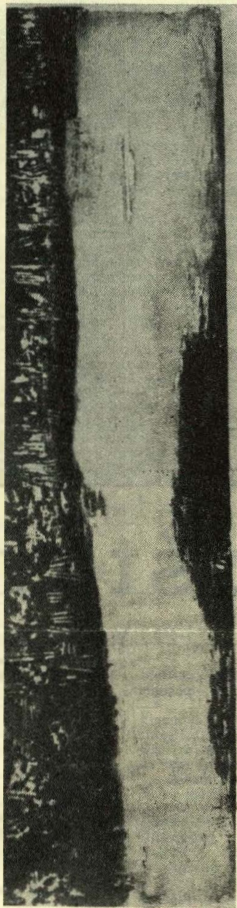
Julijan Pšiboš

IMATI PROTIVNIKA

kao što to doprinosi Protivnik! Dostojan Protivnik — to je dar subline, redak, najdragoceniji!

Tražeci prijatelje obično nalazimo ličnosti koje su nam bliske po pogledima, vršinama i manama (retki su zanimljivi parovi zavađenih prijatelja): neprijatelji u želji da nas unište ne računaju na nas kao na vrednosti. Protivnik, jedino nam protivnik pomaže da zbacimo sa sebe nevidljivu masku da se oslobodimo onoga što je prividno i nebitno. Previše se brzo i previše lako privikavamo jedni na druge, u miru i samozadovoljstvu razvijamo istu sopstvenu misao — a evo javlja se Protivnik i tu misao osporava suprotstavljajući joj sopstvenu misao! I suprotstavljajući se nama, stvara novu vrednost, ne uništavajući našu. Ko je imao sreću da naiđe na takvog protivnika — doživljuje valjda ozarene: odjednom mu se otkriva ambivalentni karakter svih humanističkih vrednosti u umetnosti. (Tomas Man je negde izjavio da je držeci svoje antihitlerovske govore osećao izvesno ustručavanje, jer zlo može umetnika da privlači isto kao dobro... A Man je svoje govore ipak nastavljao: ne mogu dakle da verujem da bi veliki umetnik mogao, kao Junak Doktora Faustusa, da podlegne kušanju đavola).

Protivnik dostojan toga naziva oslobađa u nama potpunu iskrenost, koja nije ni falsifikovana obzirima zahvalnosti, niti je demoralisana mržnjom i prezrom prema nepri-

dan Pajper. Ali ispadavši se sa avangardom priznao je, ne bez ograničenja, usejjenje „načelnika nenaseljenih snova” u umetničku misao u Poljskoj, a meni (jer i ja sam se, kao žaba što pruža nogu gde se kojnjaku, upustao s njim u polemiku), meni je, shvativši me najzad, posvetio komentar pesme. I opet nije imao protivnika. Veliki kritičar je i time takove pokazao svoj format, što nije podnosio povladičave. Volio je spor, ostru polemiku, tražio je dostojnog Protivnika. Zar ne bi danas za mnoge naše pisce takav Protivnik bio Artur Sandauer, svesni nastavljač linije Ižikovskoga, da se nije zaustavio u primeni tarife bez popusta na Gombroviču, prerano našavši u njemu meru za svoje ocene? Niko od onih koje je on osudio ne priznaje glasno, ali u sebi mogu da priznaju, koliko zahvaljuju ili treba da zahvale njegovim analizama!

Protivnik, čovek koji našem „da” govori „ne” — to je najpreta ideološka potreba!

Kao Ižikovski — cenimo pre svega one koji nam se suprotstavljaju. Molimo se boginj Atini: da nam da ozbiljnog i dostojnog Protivnika, to jest takvog koji će nam izbiti ispod nogu umišljeni postamenti i sam stati na njeg: takvog protivnika koji će nas prisiliti na novu lokalizaciju našeg mesta na zemlji; takvog koji će nas smeniti. O, Sovooka!

Preveo s poljskog Petar VUJICIC

Ljerka Miška

OBLIK PROSTORA

1

Kad zaustavljamo treperenje nebeske zrake, proobitna nesvest jest sužavajući vraća nas iskonu srca. Nikakvih prostora koji udaljavaju, nikakvih utočišta koja se prepuštaju: čas je da se ustoliči prvo iskrište. Taj prostor koji svojim ukrštavanjem mrtvi i najmanji dječić bića, prostor u kome ni jedno čudo nije imenovano, prepusta nam da izmislimo oblik smrti, milostinju za seobu u svoj raskomadani svijet. U čudoredno prostranstvo zračne struje useljava se samo osvjetljena strana bića i krik raspolovljenog sunca.

U nebeskoj četvorini svaki cvijet, svaki plamen iščezava u bezmjerju prozračne ljubavi.

Uvijek na tragu žestoke strasti za postanjem.

2

Najprije se oko vertikalne ušhita okupljaju kapljice izduženih sjemenki svjetlosti. Zatim kad pokušamo prodrijeti do srca: leženi kristal. U spirali, na domak spasenja duša i klas, oboje za sjetvu.

A gdje je prvi pokret za koji se vjeruje da iskupljuje prostor otkrovenja?

Kad je sabiranje dosegno gledaj gdje se već i naša pustinja tiho obasjava ponovnim iščeznućem, gledaj težinu sjemena kako lebdi lakoćom nebeskog zavještenja!

Na povratku dvostruki spisaos vraća te iz čudesne gosti u uzaludan let.

IZVAN PUTANJE

1

Svaki cvijet pomaknut svoome cvatu potiče na rast, na treperenje latica; uvlačeći u sebe mnoštvo kapljica težine, obećaje život pun obrata i prostranstva nesvakidašnjeg slavja.

Granica koja sabirući raspršava biće, pomiče ga prema suštini koncentracije. Zatim ključić od ušhita ono iskazuje počast svakom pokretu, koji označen novim imenom nastavlja svoju pruu pustolovinu.

Dok se sakuplja da bi se doseglo u trenutku potpune i najsnažnije vrtnje, biće se raspršava upisujući u svoje tragove novu suštinu: tu se začine put do konačnog oblika koji će ga poništiti u vrhovnoj sabranosti i vratiti u prvobitnu okomicu.

2

Iako je putanja, uz poneki nepredviđeni pokret, čvrsto zacrtana, biće se rasprostire gubeći postepeno svoju snagu. Ali kakav se ušhit sprema kad u svojoj poniznosti naiđe na nepatvoreni i označeni život u kome se let ne mjeri mogućnošću uzleta!

Tad ono zahtijeva neko mjesto poistovjećanja sa izgubljenim uzomom, sa svojim unutarnjim treperenjem: i eto ga gdje se rasprostire na samoj granici iščeznuća!

3

Sa težištem izvan svojeg ruba, sa očima izvan svojeg vidokruga, sa pjesmom izvan tišine, sa dušom izvan ravnoteže, što se može u tako bezprijekornoj svjetlosti, ako ne samo pogledati kroz sebe i zaželjeti novi vidik?

4

Kako imenovati ovu čistu svjetlost koja je i samom srcu bića izvan dohvata, ovo tiho sagorijevanje, kad svaka riječ nestaje u dubljem ponoru i kad se pjev ispunja u potpunoj tišini.

Postavlja se pitanje o neprekidnom rasipanju koje prelazi posjedovanje.

Beskrajne su mogućnosti izbjegavanja smrtnih kosina duha.

Samo da se izabere pravi put, da se svojim krilom ne označi krivi predio.

5

U posvećenom letu oslobađa se sva snaga koju je vrijeme stoljećima sabiralo. U ponekom ishitrenom pokretu, kad let ne označava granice, kad prostor izlazi izvan prostora, tek tada je raspruženo potpuno. Polet i sabranost dovedeni su do dubljeg sjedinjenja. U njihovom jedinstvu nazire se sav suvišak raznoće duha i stvari: tad bi more da zapjeva iz svojeg proog života, a sunce bi da izade izvan putanje svoje svjetlosti!

6

Na kraju čini se da se zbilja preobrazba iz pustog nenačezanja u stvarnim koordinatama: čudo se udvostručilo kad smo zaboravili da je svaki let određen i sputan promjerom krila.